

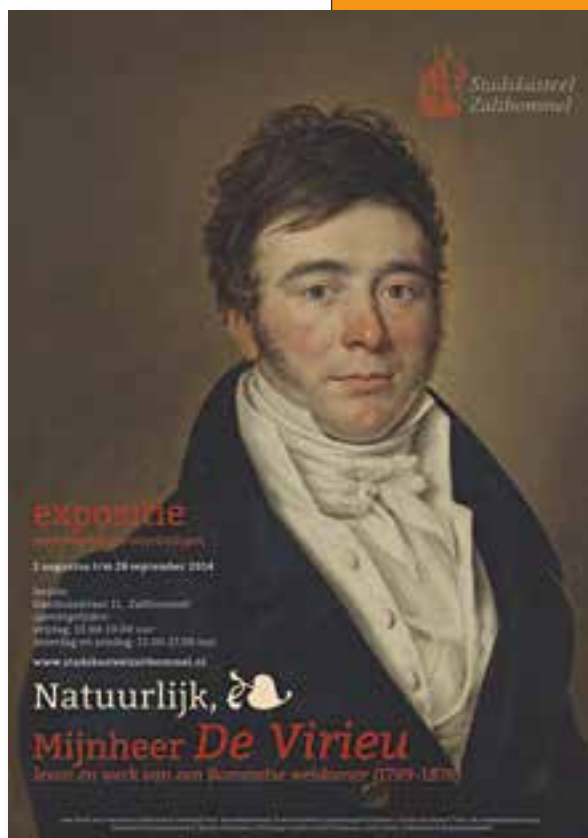
Een Bommels weldoener en multitalent

François Willem de Virieu (1789-1876) groeide op in het milieu van de Zaltbommelse notabelen. Hij begreep dat zijn bevoorrechte positie maatschappelijke verantwoordelijkheid met zich meebracht. Zo raakte hij als jongeman nauw betrokken bij de oprichting van een afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in Zaltbommel. Deze landelijke organisatie was opgericht om het welzijn van de bevolking te bevorderen. Ook was hij oprichter van Herensociëteit 'De Verdraagzaamheid' en als bouwmeester verantwoordelijk voor het huidige sociëteitsgebouw aan de Waalkade. Hij was er 66 jaar lid, samen met andere notabelen en regenten uit Zaltbommel, zoals de mannelijke leden uit de geslachten Van Benthem van den Berg, Vermeulen, Thooft, Philips, Blomhert, Lenshoek en Van de Garde.

Wie was François Willem De Virieu?

De familie De Virieu was van Zuid-Franse oorsprong, maar had zich al in de 17e-eeuw in Zaltbommel gevestigd. François Willem De Virieu werd daar op 17 maart 1789 geboren. Zijn vader, Willem Cornelis De Virieu (1762-1852), was een hoge militair en was in de roerige Franse

tijd voornamelijk aan het front actief. De jonge François Willem werd daarom grootgebracht door zijn oom Otto De Virieu (1745-1830) in een statig pand aan het Kerkplein, die verschillende hoge functies bekleedde in het stadje.

Affiche voor de tentoonstelling *Natuurlijk, mijnheer De Virieu* (ontwerp Carien van Boxtel), portret van F.W. de Virieu uit 1819 van F.X.J. Jaquin (collectie Stadskaasteel Zaltbommel).

Carien van Boxtel
Eigenaar van het gelijknamige tuin- en landschapsbureau in Zaltbommel, rapporteur van de TuinenStichting en Voorzitter van Stichting De TorenTuin Zaltbommel. Met veel dank aan drs Roland Gieles, kunsthistoricus te Zaltbommel en het Stadskaasteel te Zaltbommel.

Ontwerptekeningen
F.W. de Virieu van de
singelparken, 1834
(collectie Streekarchief
Bommelerwaard).

Rechts: Foto van
F.W. de Virieu (Henri Pronk,
jaartal onbekend, collectie
Stadskasteel).

Naast zijn betaalde functie als 'Directeur der Posterijen' zette hij zich in zijn vrije tijd op allerlei manieren in voor de stad. Hij zat in verschillende commissies, bleef actief als bestuurslid van het Zaltbommelse Nutsdepartement, bemoeide zich met politieke kwesties en coördineerde een groot-scheepse hulpactie bij een grote watersnood in 1861. Hiervoor werd hij door koning Willem III benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Natuurlijk had De Virieu, die jong weduwnaar werd en zijn drie dochters alleen grootbracht, ook zijn eigen liefhebberijen. Zo was hij een verdienstelijke schilder van bloemstillevens en landschappen, hij schreef gedichten en zelfs een muziekstuk.

Tuinier en verzamelaar van planten

Door de verschillende oorkondes, medailles en getuigschriften die bewaard zijn gebleven, weten we dat De Virieu, zoals zoveel gegoede burgers uit

zijn tijd, een gepassioneerd botanist was. In zijn 'koude en warme kassen' bij zijn huis kweekte hij exotische planten, zoals agave's, aloë's, cactussen en palmen. Hij gooide hoge ogen op tuinbouwten-toonstellingen. Zijn plantenverzameling verhuisde na zijn dood naar Diergaard Blijdorp. De anekdote gaat dat koning Willem III, na de hevige watersnoodramp in 1861, De Virieu een functie aanbood als 'Inspecteur Cultuur der Planten'. De Virieu sloeg dit aanbod af, omdat hij inmiddels al 72 jaar oud was. Wel wilde hij graag een keer naar Paleis Het Loo afreizen, ongetwijfeld om de prachtige tuinen en kunstverzamelingen aldaar te bewonderen.

De transformatie van de stadswallen van Zaltbommel

Rond 1610 werden de Bommelse vestingwerken voltooid. Een middenwal met zeven puntvormige bolwerken, een dubbele gracht en diverse stadspoorten moesten de vijanden buiten de stad hou-

Wandelkaart behorende bij de tentoonstelling 'Natuurlijk, mijnheer De Virieu' (ontwerp Carien van Boxtel, wandeling/route Roland Gieles).

den. In de loop van de zeventiende- en achttiende eeuw verloren de vestingwerken hun militaire functie en raakten ze in verval. In 1699 werden dubbele rijen iepen op de stadswallen geplant.

In zijn nadagen kon De Virieu zijn maatschappelijke betrokkenheid en zijn passie voor planten combineren. Zo ontwierp hij de tuin rond de bekende Sint Maartenskerk en het Slingerbos in Rossum. Ook heeft hij de tuin ontworpen van het 'Nutsgebouw', dat inmiddels is gesloopt en had hij zelf ook een prachtige tuin. Van al deze ontwerpen is alleen het Slingerbos nog in stand. Maar zijn opus magnum werd de omvorming in 1834 van de Zaltbommelse vestingwallen tot romantische singelparken. Deze vestingwallen, die de historische binnenstad van Zaltbommel omringen, werden in de loop van de achttiende eeuw steeds meer gebruikt als wandelgebied. De hoge wallen boden immers door hun vrije schootsveld een prachtig uitzicht op het buitengebied, dat destijds geheel bestond uit boomgaarden, bouwland en boerderijen. In 1834 besloot de gemeenteraad om de voormalige vestingwallen opnieuw in te richten in de Engelse

Ontwerptekening Singelpark Haarlem in vogelvluchtperspectief, J.D. Zocher jr., 1822 (collectie Noord-Hollands Archief).

landschapstijl, die in die periode zeer populair was. Zaltbommel was niet de enige vesting waar de stadswallen werden omgevormd: dit gebeurde eerder onder andere in 1820 in Leeuwarden door L.P. Roodbaard, in 1821 in Haarlem en in 1829 in Utrecht, beide door J.D. Zocher jr. Wat het Zaltbommelse singelpark bijzonder maakt, is dat hiervoor niet een van de destijds bekende tuinarchitecten werd aangetrokken maar een lokale 'amateur'. Zijn enorme lokale netwerk en betekenis voor de stad

Foto van de 'vaasbeuk' op de Begraafplaats 'De Bossche Poort' in het singelpark Zaltbommel. De beuk dateert uit ca. 1825 (foto: Carien van Boxtel, september 2014).

Tijdens een van de wandelingen, portret Carien van Boxtel (foto: Pim van der Feltz, september 2014).

Rechts: Tijdens een van de wandelingen, oude foto van een waterpartij en de huidige, verlande situatie (foto: Carien van Boxtel, september 2014).

De TorenTuin Zaltbommel met links het singelpark ter hoogte van de Virieusingel (foto: Carien van Boxtel, mei 2014).

en zijn aanstelling als 'stadsarchitect' hebben waarschijnlijk deze mooie opdracht mogelijk gemaakt.

De Virieu ontwierp de wandelroutes en beplanting. Hij veranderde de scherpe, militaire lijnen van de historische vestingwerken in stompe, glooiende hellingen en slingerende paadjes, hij maakte ruimte voor pittoreske waterpartijen en creëerde indrukwekkende zichtlijnen en hoogteverschillen. Boomclumps en solitaire bomen zorgden voor open en dichte gedeeltes en daarmee voor optische ruimtewerking en zichtlijnen; langs de waterkanten van de binnen- en buitengracht plantte hij hoge bomen: een ontwerpmiddel om de ruimtelijke werking te versterken. De plannen van Zoicher jr. en de tekeningen van De Virieu vertonen veel ontwerpmatige overeenkomsten en we moeten aannemen dat De Virieu zwaar heeft geleund op het werk van zijn veel beroemdere collega. Visueel zijn zijn tekeningen niet zo aantrekkelijk als die van Zoicher; het zijn technische, weinig tot de verbeelding sprekende plattegronden in zwarte inkt op papier, maar zeer precies en schaalvast en nog steeds herkenbaar in het huidige kaartbeeld.

Het singelpark anno 2014: actueler dan ooit

Het park ligt er -mede door jarenlang achterstallig onderhoud- nog steeds bij in zijn negentiende-eeuwse gedaante: aan het ontwerp is nauwelijks gesleuteld. De padenstructuur is wel enigszins afgevlakt, veel bomen zijn gesneuveld, waterpartijen verland, het meubilair en een aantal bruggen verdwenen. De doorsnee Bommelaar heeft het nog altijd over de 'wallen' en hoewel de beplanting door wandelaars wordt gewaardeerd, gaat de cultuurhistorische aandacht niet zozeer uit naar het historische groen maar vooral naar de militaire historie: de bastions, de kanonnen en natuurlijk de onlangs geheel gerestaureerde stadsmuur. De stadswallen zijn bovendien een van de weinige plekken waar honden mogen loslopen, met de nodige vervuiling en verruiging als gevolg. Het achterstallig beheer en het gebrek aan een duidelijke beheersvisie levert weliswaar op plekken een romantisch beeld op maar gevreesd moet worden voor een enorme kaalslag als binnenkort veel bomen tegelijkertijd kaprijp zijn geworden.

De Virieu en het singelpark uit de vergetelheid

Nadat De Virieu in 1876 was overleden, verscheen in het negentiende-eeuwse botanische tijdschrift Sieboldia een necrologie. Hierin roemde het tijdschrift met name de exotische plantenverzameling van De Virieu. In totaal behelsde zijn collectie 454 planten. De gehele collectie werd nagelaten aan de Rotterdamse Diergaarde Blijdorp. De naam De Virieu verdween uit Zaltbommel: er waren immers geen mannelijke erfgenamen. In 1930 werd de Hooge Singel, die langs de buitengracht van de historische binnenstad liep, omgedoopt tot De

Virieusingel, in de hoop dat zijn naam niet in de vergetelheid zou raken. Maar heden ten dage zijn er maar weinig Bommelaars die de werkelijke nalatenschap van De Virieu kennen.

Daarom werd, 180 jaar na de aanleg van het park, op initiatief van Bommelaar en kunsthistoricus Roland Gieles in het Stadskaasteel Zaltbommel een tentoonstelling gewijd aan het multitalent van De Virieu. Om het 'groene aspect' van zijn talent te belichten werd ik bij de samenstelling van de tentoonstelling betrokken. Zo maakten de ontwerptekeningen van het singelpark en de themakaarten van de landschappelijke/stedebouwkundige ontwikkeling van de vesting van landschapsarchitecten Bosch&Slabbers in opdracht van de gemeente Zaltbommel deel uit van de tentoonstelling. De vrijwilligers van de aan het singelpark gelegen TorenTuin Zaltbommel, een gemeenschappelijke buurttuin die ik in 2013 met enkele buurtbewoners heb ontworpen en ingericht, verzorgden prachtige bloem- en oogststilleven. Tenslotte organiseerde ik samen met Roland Gieles informatieve wandelingen door het singelpark, waar we aan de hand van de ontwerptekeningen onderzochten wat daarvan nog beleefbaar was. Wij waren zelf de gidsen bij die wandelingen, samen met landschapsarchitect en auteur van de visie 'Van Waal tot Waal' Jan Willem Bosch en natuurgids Cassandra van Altena, die vooral inging op de ecologische waarde van het singelpark.

Naar een toekomstbestendig park

Met de tentoonstelling is er gelukkig hernieuwde aandacht voor de negentiende-eeuwse 'laag' die De Virieu heeft toegevoegd aan de middeleeuwse stadswallen. De visie 'Van Waal tot Waal' legt een solide basis voor het behoud en herstel van het singelpark en de betekenis daarvan voor de leefbaarheid en aantrekkingskracht van de vesting. De volgende stap is hopelijk een grondige tuinhistorische analyse en een doortimmerd restauratie- en beheerplan, zodat het unieke park weer toekomstbestendig wordt en niet alleen uitsluitend stoelt op de historische betekenis van bolwerken, binnen en buitengracht, stadsmuur en schootsveld maar ook recht wordt gedaan aan het negentiende-eeuwse ontwerp van De Virieu, waardoor Zaltbommel een

Prent van het Nutsgebouw en tuin (F.W. de Virieu, jaartal onbekend, collectie Stadskaasteel).

prachtige natuurrijke zoom van afwisselend bos heeft gekregen. De mogelijkheden van actieve burgerparticipatie bij het beheer, zoals die ook in de TorenTuin al succesvol plaatsvindt, zijn daarbij het onderzoeken waard.

Bronnen

- Het Boomburgpark te Hilversum P.A. Bakker, R. Bijen, J.E. Lamme. Hilversum, Uitgeverij Verloren (2005)
- 'Wallen sleets, maar uniek'. Visie Van Waal tot Waal. Interview met Jan Willem Bosch Brabants Dagblad, 22 mei 2015
- www.societeitverdraagzaamheid.com

Kaart uit 1850.

